
Et mer rettferdig matfat

ARE BREAN

are.brean@tidsskriftet.no

Are Brean er sjefredaktør i Tidsskriftet. Han er ph.d. og spesialist i nevrologi.

Vi har en matkrise fremskyndet av pandemi, krig og klimaendringer. Sårbarheten i det globale matsystemet truer fremgangen i global helse.

Foto: Einar Nilsen

Den enorme økningen i matproduksjon de siste tiårene er en av menneskehetens største teknologiske og vitenskapelige bragder. Utvikling av matplanter med høyere avkastning, effektive plantevernmidler, kunstgjødsel og avansert landbruksmekanikk har gjort at vi produserer mer enn nok kalorier til å dekke menneskehetens behov – til tross for at vi aldri har vært så mange mennesker på jorden (1).

Problemet er at vi skjevfordeler kaloriene så til de grader at det gir store helsetap i begge ender av matfatet. Ved inngangen til 2022 var 276 millioner mennesker truet av hungersnød (2) og nærmere 150 millioner barn under fem år veksthemmede som følge av underernæring (3). Samtidig er 2,2 milliarder av verdens mennesker overvektige (3). Feilernæring, både i form av for tomme og for fulle matfat, er ansvarlig for mer enn en fjerdedel av alle globale dødsfall forårsaket av ikke-smittsomme sykdommer – en andel som har økt med 15 % siden 2010 (3).

Spisingen har en høy pris også for kloden. 40 % av jordens isfrie overflate og 66 % av alt vannuttak i verden brukes til matproduksjon (1). Og matproduksjon er ansvarlig for mer enn en tredjedel av klodens samlede klimagassutslipp, en andel som har økt med 14 % siden 2010 (3).

«På sikt må våre matsystemer endres radikalt»

Samtidig som matproduksjonen bidrar til klimaendringene, er den også svært sårbar for de samme endringene. Allerede har klimaendringene en negativ påvirkning på verdens matproduksjon (4). Og i årene som kommer, vil matsikkerheten i stadig større grad utfordres av global temperaturøkning (5). Et eksempel så vi nylig da en ekstrem hetebølge i India førte til eksportforbud for hvete på grunn av frykt for feilslåtte avlinger (6). Dermed steg verdens hvetepreiser nok en gang til rekordhøyder. Det skjedde rett etter at økningen i matvareprisene etter covid-19-pandemiens herjinger hadde skjøvet minst 155 millioner mennesker ut i ekstrem fattigdom og tilhørende risiko for underernæring (3).

Krigen i Ukraina har ytterligere understreket sårbarheten i verdens matforsyning. 15 % av verdens eksport av mais, 12 % av hvete og opptil halvparten av solsikkeolje kommer fra Ukraina (7). Millioner av tonn med korn står nå fast i ukrainske kornlagre og om bord på skip i stengte havner (2). Og om ikke krigen tar slutt, vil ukrainske bønder heller ikke ha noe sted å gjøre av sommerens nye avlinger, som vil råtne på rot. En slik situasjon vil kunne føre til at ytterligere 47 millioner mennesker, de fleste av dem sør for Sahara, risikerer akutt hungersnød (2). Og krigens konsekvenser strekker seg betydelig lenger enn neste års avling. I neste omgang vil blant annet mangelen på kunstgjødsel kunne gi en global matvarekrise som vil vare i årevis (7).

Som alltid rammer kriser hardest de som har minst fra før. I Norge går omtrent 11 % av husholdningsinntektene til mat, mens denne andelen i noen fattige land er på opptil 50 % (8). En økning i kornprisene som blir dyr for oss, blir katastrofal for andre. I rike land har vi dessuten mer varierte kalorikilder, mens en ensidig avhengighet av korn gjør befolkningen i mange fattige regioner enda mer utsatt.

Summen av krig, pandemi og klimarelatert matkrise viser hvordan sårbarheten i det globale matsystemet truer de siste tiårenes fremgang i global helse. For å unngå at den voksende sultkrisen kommer helt ut av kontroll, haster det med å gjenopprette stabil produksjon og transport av matvarer samt å gi humanitær hjelp til de verst rammede landene, slik Verdens matvareprogram desperat har bedt om (2). Men på sikt må våre matsystemer endres radikalt. Bare slik kan vi gjøre slutt på både de systematiske helseforskjellene som skyldes regional underernæring, og de som skyldes overernæring. Da må vi sikre en mer stabil og rettferdig fordeling av klodens kaloriproduksjon og av mikronæringsstoffer. For å gi mer effektiv utnyttelse av de enorme landområdene som brukes til matproduksjon, må også verdens kjøttforbruk kraftig ned (3). Tiltak som dette vil kreve økt internasjonalt samarbeid, store økonomiske investeringer og økt fokus på riktig ernæring som en grunnleggende helserettighet. Men det vil lønne seg. Ifølge beregninger fra Global Nutrition Report 2021 vil økt investering i ernæring gi global økonomisk gevinst i størrelsesorden 10 billioner dollar innen 2050 (3). Men den aller viktigste avkastningen vi får, er en bedre helse for både kloden og menneskeheten.

REFERENCES

1. Myers SS, Smith MR, Guth S et al. Climate Change and Global Food Systems: Potential Impacts on Food Security and Undernutrition. *Annu Rev Public Health* 2017; 38: 259–77. [PubMed][CrossRef]
2. World Food Programme. WFP calls for urgent opening of Ukrainian ports to help rein in global hunger crisis. 6.5.2022.
<https://www.wfp.org/news/wfp-calls-urgent-opening-ukrainian-ports-help-rein-global-hunger-crisis> Lest 31.5.2022.
3. 2021 Global Nutrition Report: The state of global nutrition. Bristol: Development Initiatives.
https://globalnutritionreport.org/documents/753/2021_Global_Nutrition_Report.pdf Lest 31.5.2022.
4. Ray DK, West PC, Clark M et al. Climate change has likely already affected global food production. *PLoS One* 2019; 14: e0217148. [PubMed][CrossRef]
5. Dasgupta S, Robinson EJZ. Attributing changes in food insecurity to a changing climate. *Sci Rep* 2022; 12: 4709. [PubMed][CrossRef]
6. Kagge G. Verden har nok mat. Men de som sulter, får den ikke. *Aftenposten* 29.5.2022.
<https://www.aftenposten.no/verden/i/pWRmL6/verden-har-nok-mat-men-de-som-sulter-faar-den-ikke> Lest 31.5.2022.
7. Farrer M. Ukraine war has stoked global food crisis that could last years, says UN. *The Guardian* 19.5.2022.
<https://www.theguardian.com/world/2022/may/19/ukraine-war-has-stoked-global-food-crisis-that-could-last-years-says-un> Lest 19.5.2022.

8. Bjørnstad S. Dyrere mat skaper mer sult. FNs matvaresjef frykter opprør og folkevandringer. E24 23.5.2022. <https://e24.no/internasjonalt-oekonomi/i/oG6WL6/dyrere-mat-skaper-mer-sult-fns-matvaresjef-frykter-opproer-og-folkevandringer?referer=https%3A%2F%2Fwww.aftenposten.no> Lest 31.5.2022.

Publisert: 13. juni 2022. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.22.0402

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 9. februar 2026.